6. Семененко И.С. Дилеммы национальной идентичности: политические риски и социальные приобретения // Полис. Политические исследования. – К.: 2009. - № 6. С. 1-2.
7. Ентоні Д. Сміт Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.

Гаврилюк Дмитро Юрійович,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 32:008(4УКР)

ПОЛІТОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ПРИЧИН ВИЯВУ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ФЕНОМЕНУ АБСЕНТЕЇЗМУ

Статтю присвячено дослідженню причин спонуку до формування в політичній поведінці виборців феномену абсентеїзму. Автор намагався скомпонувати найбільш цікаві публічні наукові розробки мотивів даного феномену , а також спробувати виокремити джерела абсентеїзму в політичній культурі громадян , які спровоковані кризою інститутів влади і громадянського суспільства.

***Ключові слова** : абсентеїзм, політична апатія, криза інститутів представницької влади, вибори, політична компетентність.*

Статья посвящена исследованию причин побуждение к формированию в политическом поведении избирателей феномена абсентеизм. Автор пытался скомпоновать наиболее интересные публичные научные разработки мотивов данного феномена, а также попробовать выделить источники абсентеизма в политической культуре граждан, спровоцированные кризисом институтов власти и гражданского общества.

***Ключевые слова:** абсентеизм, политическая апатия, кризис институтов представительной власти, выборы, политическая компетентность.*

The article investigates the reasons to urge the formation of the political behavior of voters phenomenon of absenteeism. The author tried to build the most interesting public research and development reasons of this phenomenon and try to isolate sources of absenteeism in the political culture of citizens who provoked the crisis in government institutions and civil society.

***Keywords:** absenteeism, apathy, the crisis of institutions for representative government, elections, political competence.*

Актуальність дослідження. Відомо, що в минулі роки і до сьогоднішнього дня демократичні вибори залишаються одними із найдієвіших механізмів легітимації політичної влади в державі. Вибори як процес надання громадянами вотуму довіри до обраної політичної еліти та інститутів, що конституційно формуються виборчим шляхом.

Це, дійсно, підтверджується реаліями сучасного політичного життя багатьох країн світу. Проте, сам виборчий процес, як такий, не може гарантувати легітимність політичної влади. Справа в тому, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку вибори перетворилися з інструменту забезпечення владарювання найбільш досвідчених, шанованих та професійних представників суспільства чи виразників їх інтересів у інструмент ефективної маніпуляції свідомістю громадян та способом нав'язування останнім у різний спосіб лідерів не з реальними, а з удаваними характеристиками та якостями. Логічно відразу спробувати поставити себе на місце пересічного виборця, який бачить , що його електоральні орієнтації на попит ствердження і розбудову в країні ефективної політики управління і забезпечення суспільними благами не виправдовуються , він починає зі свого

боку розчаровуватися в політичних елітах, в їх недієздатності , малорухомості на реагування суспільно-економічних та суспільно-політичних викликів. Зрозуміло, що такі дії обраної влади демократичним шляхом провокують виборця не повторювати свою помилку на чергових чи позачергових виборчих процесах, не скориставшись своїм конституційним правом обирати і бути обраним.

Таким чином, ми отримуємо поступове (найчастіше сезонне - перед виборами) зростання сегменту виборців абсентеїстського налаштування. Проте, з одного боку, це зростання абсентеїзму свідчить про нестабільність політичної системи, зниження легітимності політичної влади, недовіру людей до владних інститутів, імітаційному представництві інтересів в органах влади.

З іншого боку, абсолютна участь громадян у виборах - це аж ніяк не свідчення гармонійного розвитку демократичної політики. У будь-який час і в будь-якій державі будуть громадяни, які не братимуть участі у виборах з об'єктивних причин (фізична неміч, раптова хвороба, інші життєві обставини, які унеможливлюють відвідування виборчої дільниці). Крім того, явка на вибори багато в чому залежить від рівня політичної культури та громадянської позиції виборців, яку в даний час у вітчизняних умовах варто модернувати і покращувати.

Мета статті. Показати розмаїття причин спонуки до формування в політичній поведінці виборців абсентеїзму, а також спробувати виокремити його джерела в політичній культурі громадян , які спровоковані кризою інститутів влади та індивідуальним і суспільним розвитком особистості.

Ступінь розробки теми. Початок досліджень електоральної поведінки і абсентеїзму було покладено французьким демогеографом А. Зігфрідом.

Значний вплив на дослідження абсентеїзму надали роботи в рамках соціологічного підходу, який висунув у центр уваги, поряд з аналізом статистичних даних про результати виборів, з одного боку; аналіз впливу поточної політики на рішення виборців з соціально-структурними детермінантами їх поведінки, з іншого.

Одними з перших дослідників абсентеїзму були представники Чиказької школи політичних наук Ч.-Е. Мерріам і Г.-Ф. Госснел. У 1924 році ними було проведено інтерв'ювання американських виборців з метою з'ясування мотивів ухилення від участі у виборах.

Більшість дослідників у 20-ті роки XX століття вважали, що абсентеїзм - це природна форма політичної поведінки в умовах виборчих кампаній. У роботах М. Макфола абсентеїзм, або «голосування ногами», трактується як «перша з форм протесту для всіх демократичних суспільств» [1].

Надалі проблема абсентеїзму розглядалася в рамках досліджень електоральних процесів. Дослідження в цьому напрямку вели Г. Лассуел, С. Верба, Н. Най та ін . У 1940 році американським соціологом П. Лазарсфельдом була зроблена перша серйозна спроба використовувати «панельні опитування» виборців для виявлення механізму формування електоральної поведінки.

Розробки Мічиганської школи в 60-і роки послужили поштовхом до розвитку соціально-психологічного напряму в соціології. Основна заслуга в створенні цієї теорії належить групі дослідників під керівництвом Е. Кемпебелла. До цієї групи дослідників входили також Ф. Конверс, У. Міллер, Р. Роуз та ін .

Найбільш детально займається причинами виникнення, розвитку та зміцнення стереотипів електоральної поведінки дослідна школа А. Бентлі та Г. Лассвелла.

Б. Ліпман, Е. Ноель-Нойман, У. Ріккер, П. Шампань та інші зачіпали проблему абсентеїзму у зв'язку з вивченням процесів, що протікають у структурах масової свідомості.

Таким чином, в зарубіжній політології існує набір теорій, що описують абсентеїзм з різних позицій. Ці теорії перевірені на великому емпіричному матеріалі.

У російській науковій літературі можна виділити кілька етапів у дослідженні проблеми абсентеїзму.

До 1917 року дослідженням феномену абсентеїзму в практиці виборів у Росії займалися такі дослідники, як І.Д. Бєляєв, М.М. Богословський, В.О.Ключевський, П. Кудряшов, Г. Шмельов та ін.

За радянських часів проблема абсентеїзму на прикладі СРСР практично не досліджувалася. Основна маса робіт була присвячена критиці абсентеїзму в західних державах, причини неявки виборців до урн пояснювалися негативним впливом капіталістичної суспільної формації.

Перші роботи, де проблема абсентеїзму була позначена як найважливіша проблема політичної теорії та практики, з'явилися в Росії на початку 80-х років минулого століття. Тоді в світ вийшли праці Є.Г. Андрющенко, Ф.М. Бурлацького, А.В. Дмитрієва, Н.М. Кейзерова, В.С. Комаровського, Н. Іванова, Ю.П. Ожегова, О. В. Рукавишникова та ін .

В умовах сучасної Росії проблема абсентеїзму ставилася в роботах С.М.Варламової, А.А. Галкіна, В. Гимпельсон, В.Я. Гельмана, Г.В. Голосова, І.М.Гомерових, Ю.В. Гудіні, З.З. Джандубаевої, В.З. Ізмайлова, Г. Н. Ляхової, І.В.Охременко, Є.М. Сергєєва, А.П. Страхова, Ю.Д. Шевченка та ін .

Осмислення західних теорій стосовно до умов російської дійсності показано в роботах Є.Б. Лабковської, А.В. Новокрещенова, Н.А. Сисоєвої, А.З.Фахрутдінової.

Окремо слід виділити дослідників, які зачіпають історичні традиції абсентеїзму у РФ. Ідеться про роботи В.Б. Безгіна, А.В.Белоновського, В.М.Белоновського, М.В. Желтова, І.В. Міннікес, Б. Н. Миронова та ін .

В Україні станом на сьогоднішній день тема дослідження знаходиться в рамках наукових інтересів таких вітчизняних дослідників суспільно- політичних та соціальних феноменів: С.Рябова, Є. Головахи, І.Бекешкіної, В.Небоженка, О.В. Лазоренка та О.О.Лазоренка. Варто зазначити, що в розробку теми причин походження абсентеїзму вносяться зі сторони науково - теоретичних розробок дослідників теми політичної участі громадян - насамперед це В.Бортніков, Ротар Н., Чемшит О. Досить цікавими видаються висновки з питання дослідження електоральної поведінки К.В. Черкашина.

Основна частина. Політичний абсентеїзм не означає, прте повного виключення людини з поля політичних владних відносин, оскільки він, як правило залишається законослухняним громадянином, сумлінним платником податків. Позиція неучасті, зайнята людиною, стосується тільки тих видів політичної діяльності, де він може якимось чином проявити себе як активна особистість: висловити свою думку, висловити свою причетність якоїсь групи чи організації, визначити своє ставлення до того чи іншого кандидата в депутати парламенту.

Абсентеїзм виникає тоді, коли зникає зовнішній примус до політичної діяльності, коли у людини з'являються право і реальна можливість утриматися від політичних дій. Як масове явище абсентеїзм відсутній у тоталітарних суспільствах. Тому багато дослідників не дають однозначної оцінки даного феномену. З одного боку, існування проблеми абсентеїзму свідчить про те, що в індивіда є право вибору тієї лінії поведінки, яка відповідає його інтересам, але з іншого - абсентеїзм, безсумнівно, є свідченням індиферентності людей до виборів, політичним подіям [2].

Абсентеїзм небезпечний й тим, що призводить до зниження чисельності виборців, при явці яких вибори вважаються такими, що відбулися.

Отже після того як ми з вами ознайомились із актуальністю теми нашої наукової статті треба відповісти на головні питання нашого дослідження - де і в чому скриваються причини феномену електорального абсентеїзму.

Одразу варто зауважити , що навіть до сьогоднішнього часу як західні, так і пострадянські фахівці з політичних наук одностайно не відповіли на питання походження і змісту даного феномену абсентеїзм. Він на думку більшості науковців є неоднозначним політичним феноменом, який вартий детального критичного аналізу, адже відповіді на цей виклик варто давати вже сьогодні , бо чи не всі політичні експерти зазначають , що

абсентеїзм в політичній поведінці протестних громадян є ризикованою тенденцією для визнання легагальності обраних органів представницької демократії.

Розпочнімо наукову ретроспективу тлумачень мотивів абсентеїзму з ідей про його причини зарубіжних учених Т.Парсонса і Р.Мертона, які вказували на ідейний вакуум, який формується у виборців внаслідок вузькості соціальних контактів, розпаду соціальних зв'язків та втратою моральних орієнтирів і суспільних ідеалів. Не зайвим буде долучити сюди і думку українського політолога С.Тарана, який вказує на соціальну апатію , що притаманна українському соціуму і передбачає необов'язковість дотримуватися законодавчих норм у своєму житті [3].

Чимало зусиль для роз'яснення джерел абсентеїзму для політичної науки доклала і Мічиганська соціологічна школа, експерти якої Р. Вольфінгер і С. Розенстоун показують, що активність участі при електоральному виборі визначається, в першу чергу, установочними диспозиціями, наявністю відповідних мотивів і психологічними особливостями особистості, її попереднім політичним досвідом і політичною культурою .

У сучасній західній науці сформувалося три основних підходи в розумінні абсентеїзму: а) підхід, в рамках якого абсентеїзм трактується з точки зору теорії раціональної дії; б) підхід, в рамках якого абсентеїзм розглядається як вид поводження, що відхиляється; в) підхід, в рамках якого абсентеїзм інтерпретується як показник, що свідчить про стабільність соціальної системи.

Своє найбільш повне втілення перший підхід одержав у роботах А. Даунса (ідея «розрахунку голосування»). Суть полягає в тому, якщо затрати перевищують очікувані вигоди , раціонально виборцю не голосувати. Проте, раціональний виборець буде голосувати через страх руйнування системи і негативні наслідки для всіх [3].

Другий підхід представлений у працях К. Кона і Р. Мертона. Останній виділяв два типи поведінки, що відхиляється: нонконформність відхилення (поведінка виборців, які свідомо бойкотують вибори) і абберантне відхилення (поведінка тих, хто не особливо підкреслює своє негативне ставлення до голосування, але в той же час, ухиляється від голосування, щоб не бути причетним до того, що відбувається).

Д. Рісман, С. Хантінгтон, Г. Алмонд, С. Верба, Р. Роуз відносяться до числа прихильників третього підходу. На їхню думку, активна участь громадян у голосуванні не є гарантом стабільності політичної системи. Дана обставина пов'язана з тим, що не всі громадяни можуть бути відповідальні за рішення на виборах, оскільки не володіють необхідною інформацією і підготовкою. Д.Рісман, в свою чергу, стверджує, що неучасть громадян на виборах пояснюється як вияв байдужості до виборів через зайнятість "важливішими справами". Актуальність останньої тези зберігається і на сучасний політичний порядок денний, адже в часи економічних глобальних потрясінь, чи не кожній владі треба власна стабільність і відносний громадянський спокій, зайнятість не питанням відсторонення від влади не- ефективних урядовців, а питаннями фізичного виживання, адже так легко маніпулювати гром. свідомістю.

Щодо причин зниження явки на вибори аналіз літератури дозволяє виділити деякі групи дослідників. Так, ряд з них пов'язували зниження електоральної активності зі значимістю виборів (Ч. Кемпбелл - теорія «підйомів» і «спадів»), в інших випадках мова йде головним чином про тип політичної культури, яка домінує в суспільстві, а саме : парафіяльна культура, культура покори, культура участі (Г. Алмонд і С. Верба), або про вплив економічних і політичних умов (С. Ліпсет), чи про вплив на виборців засобів масової комунікації та міжособистісного спілкування (П. Лазарсфельд).

Абсентеїзм визначають ще як відбиття прагнення людей відсторонитися від політики, в якій частина з них вбачає марнославне й амбіційне змагання групових і егоїстичних інтересів. На думку М. Рокара, в сучасному суспільстві, в якому вплив релігії вельми послабився, усе трагічне і священне пов'язують з політикою. Коли ж вона не виправдовує їх сподівань, у ній розчаровуються, і як один із наслідків – абсентеїзм [4]. Тут на нашу позицію є раціональне зерно, бо чи не у всіх радянських республіках із слабко мобілізованим

гром.суспільством, громадяни звикли покладатися на патерналізм влади та її силу вирішити всі їхні нагальні проблеми, замість самостійного рішення.

До таких рішень , які спонукають до практичного вияву об'єкту нашого дослідження, належить участь громадян у реалізації влади чи протидія їй, публічна демонстрація критичних поглядів з метою впливу на суспільну думку, політичні інститути та керівні органи держави.

Іншими електоральними діями, що характеризують неучасть у виборах, такої думки російський учений А.І.Ковлер, є позиція виборців, яка виражає невдоволення "світом професійної політики". [5].

Більш детальною класифікацією причин абсентеїзму на пострадянському просторі зокрема є перелік п'яти типів, представлений у роботі російських колег В.Б. Арсентьєва, С.Д. Баранова і Г.Н. Бутиріна. Розглянемо кожен з цих типів більш докладно.

1. Абсентеїзм байдужості і аполітичності. Даний вид неучасті у виборах характерний для молоді, а також для шарів, що знаходяться в депресії, злиднях і без роботи. В якості основних причин виникнення даного типу автори відзначають наступні: політична інертність виборців (переконаність виборця в тому, що його голос нічого не змінить), низький рівень політичної культури; недостатня інформованість; утилітаризм.

2. Абсентеїзм негативного ставлення до передбачуваних підсумками виборів. Даний тип неучасті у голосуванні, як правило, характерний для виборців, яким більше 50 років. Формуванню даного типу абсентеїзму сприяє поширення інформації, яка ілюструє, що вибори проводяться протизаконними способами, а їх результат заздалегідь відомий.

3. Абсентеїзм протесту. Представниками даного типу, як правило, є громадяни, ображені на владу, а також найбідніші верстви населення. Основною причиною неучасті представників даного типу в голосуванні є переконаність громадян у тому, що вибори потрібні тільки владі. Такою поведінкою вони намагаються продемонструвати своє негативне ставлення до них.

4. Абсентеїзм, викликаний зовнішніми факторами масової дії. В даному випадку причинами неучасті в голосуванні виступають: від'їзд за місто, сезонні роботи, погана погода, відсутність інформації про вибори, місце і час голосування і т.п.

5. Випадковий абсентеїзм. Даний тип неучасті у виборах викликаний особистими випадковими причинами громадян [6].

Що ж стосується вітчизняних політологічних розвідок у контексті дослідження мотивів функціонування абсентеїзму в політичній культурі українських виборців, то тут ми спираємось на позиції Є. Головахи, І. Бекешкіної, В. Небоженка, які пояснюють абсентеїзм виборців менталітетом байдужості, характерним для народів колишнього СРСР, а також "психологією конформізму", панування якої в суспільстві вивело на політичну арену некомпетентних діячів, що знизило авторитет законодавчих органів і влади взагалі. А от дослідники О.В. Лазоренко та О.О Лазоренко вважають, що абсентеїзм як тип політичної поведінки особи є рисою її характеру, життєвою позицією, що виявляється у відсутності потреби, звички, бажання політичної дії; світоглядом, зорієнтованим, наприклад, на внутрішнє вдосконалення.

Підсумовуючи, ми маємо зрозуміти, абсентеїзм для кожної країни є не однорідним, в цьому його специфічна складність для дослідження і класифікації. Спільними, на нашу думку, є такі типи причин спонуки абсентеїзму до розкриття себе в політичній поведінці виборців: 1) ті, що пов'язані з особливостями конкретної виборчої кампанії, коли в силу певних причин вибори є нецікавими: висунені неяскраві кандидати, відсутня справжня змагальність на виборах, коли центральною владою допускаються зволікання в організаційній роботі по підготовці до волевиявлення, не запропоновано альтернативного в аспекті модернізації політичної системи і її складових стратегії дій тощо; 2) пов'язані з загальною політичною, соціальною й економічною ситуацією в державі. В Україні це пов'язано зокрема із домінуванням політичної доцільності в діяльності уряду і партії влади .

Ми певні , що тематика пояснення феномену абсентеїзму не припиниться, навіть в разі зміни політичної кон'юнктури в Україні чи де б небудь, бо розуміння його ризиків громадською думкою є потребою для країн , що розвиваються і так званих країн західних демократій, адже питання активної участі громадян та їх спілок в управлінні країною і впливові на прийняття державної влади рішень є запорукою ефективної інтеграції громадянського суспільства кожної з цих країн для входження в новий геополітичний і геоекономічний простір.

Література:

1. Бушенева Ю.И. Абсентеизм как фактор избирательного процесса в современной России: дис.кандидата пол. наук : 23.00.01/Бушенева Юлия Ивановна. - СПб., 2007.- 180 с.
2. Проблема абсентеизма в электоральном поведении [Электронный ресурс] / Захаров О.В. - Режим доступа : http://www.edit.muh.ru/contentlmag/trudy/05_2008/05.pdf.
3. Джандубаева Зурида Заудиновна. Абсентеизм как феномен современной российской практики : дис. кандидата соц. наук : 22.00.04/ Джандубаева Зурида Заудиновна. - М., 2005. - 134 с.
4. Абсентеїзм і його причини [Електорнний ресурс] - Режим доступу : http://www.referaty.com.ua/ukr/details/2086/
5. Ковлер А.И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт/ Ковлер А.И.- М.: Изд-во ИГиП РАН, 1995. —116 с.
6. Выборы: процесс, право, технологии: Словарь-справочник [Электронный ресурс] /Под ред. Г.Н. Бутырина. - М., 2001. - Режим доступа : // http://lib.socio.msu.ru.